

Stepanczuk O. DZIAŁALNOŚĆ PUBLICYSTYCZNA WASYLA SZTULEGONA WOŁYNIU W OKRESIE OKUPACJI NAZISTOWSKIEJ (1941–1943)

W artykule wyświetlono działalność publicystyczną Wasyla Sztulego na Wołyniu w okresie okupacji nazistowskiej (1941–1943). Określono poziom opracowania danej problematyki w historiografii ukraińskiej i zagranicznej. W celu badania kompleksowego danej problematyki wykorzystano dokumenty archiwalne i publikację dziennikarskie. Skupiono uwagę na społeczno-politycznej działalności Wasyla Sztulego. Szczegółową uwagę zwrócono do działalności publicystycznej W. Sztulego w wydawnictwie «Wołyń», zwłaszcza w redakcyjnym zespole czasopisma «Wołyń». Opierając na to, mamy do zauważenia, że W. Sztul był członkiem OUN (M) i wspierał działalność towarzystwa «Proswita», które propagowało ideę niepodległej Ukrainy i rozpowszechnienia języka ukraińskiego w regionie. Podano ocenę działalności W. Sztulego jako działacza społeczno-politycznego w okresie okupacji nazistowskiej Wołynia (1941–1943).

Słowa kluczowe: Wasyl Sztul, OUN(M), działalność publicystyczna, «Proswita», gazeta «Wołyń», okupacja nazistowska.

УДК 94(477.42+477.44) «1941»
DOI 10.33287/101816

Ковальчук І.В.,
к.і.н., доцент кафедри історії
України Житомирського державного
університету ім. Івана Франка
ivankov1905@rambler.ru

ФОРМУВАННЯ МІСЦЕВОЇ ДОПОМІЖНОЇ ПОЛІЦІЇ І ЗАЛУЧЕННЯ ЇЇ ПІДРОЗДІЛІВ ДО КАРАЛЬНИХ ОПЕРАЦІЙ НАЦИСТСЬКИХ ОКУПАНТІВ НА ТЕРИТОРІЇ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ У 1941 РОЦІ

У статті розглядається процес формування української місцевої поліції у структурі допоміжної української адміністрації. Визначено, що у цьому процесі брали активну участь обидві ОУН, члени похідних груп яких прибули на Житомирщину. Нацистська окупаційна влада у період військової адміністрації визначила кількість особового складу, основні функції та безпосереднє підпорядкування української допоміжної поліції. Первинно ця формація мала статус громадської організації, що підпорядковувалася місцевій владі, проте комендатури могли залучати її до виконання своїх завдань. За короткий період на території Житомирської області була створена ціла мережа допоміжної поліції, яка складалася із сільських команд, районних, міських та обласного відділів.

У керівництві обласної та міської поліції, наприклад Житомира, була значна кількість вихідців із західних областей України та політичних емігрантів із Західної Європи, які прибули на окуповану нацистами територію після початку німецько-радянської війни. Проте згодом окупаційна влада вдалася спочатку до розпуску формувань української допоміжної поліції, а після цього вона була переформатована та укомплектована уже згідно нових планів та бачення нацистів. У такому форматі українська допоміжна поліція була повністю позбавлена впливу обох ОУН, «вмонтована» в окупаційні структури та мала здійснювати ту чорнову роботу, на яку в нацистів бракувало кадрів та засобів. З цього періоду нацистська окупаційна влада задіявала службовців різних відділів і частин місцевої допоміжної поліції у своїх каральних акціях проти місцевого населення, зокрема і в геноциді окремих етнічних груп.

Ключові слова: Житомирська область, каральні акції, місцева/українська допоміжна поліція, нацистська окупація, структура, українські націоналісти.

Дослідження нацистського окупаційного режиму в Україні, попри величезну кількість наявних нині публікацій, продовжує зберігати свою актуальність. Сьогодні висвітлюються як регіональні аспекти окупаційного періоду, так і проводяться тематичні зрізи, які стосуються більшої частини сучасної території України. Однією із складових широкого спектру окупаційної тематики є проблема функціонування мілітарних формувань, зокрема місцевих поліцейських структур у системі української допоміжної адміністрації та нацистських окупаційних органів. Найбільшої уваги та деталізації у висвітленні потребує особовий склад цих підрозділів, порядок їх укомплектування і функціонування та залучення нацистськими окупантами до власних каральних акцій.

Вивченню діяльності української допоміжної поліції присвячений ряд монографічних досліджень. Зокрема це роботи А. Боляновського [15], І. Дерейка [18], О. Гончаренка та інших [16]. Регіональні аспекти діяльності місцевих поліцейських підрозділів на сьогодні висвітлено у великій кількості статей. Серед них варто виділити роботи С. Богана [14], Б. Зека [21], Т. Мартиненка [23], І. Тарнавського [26].

Питання формування та діяльності місцевої поліції на території Житомирщини стали предметом попередніх досліджень. Так, монографія В. Жилюк висвітлює вплив українських націоналістів на створення і функціонування української допоміжної поліції на початку нацистської окупації [20]. Стаття Н. Рудницької подає узагальнений перебіг діяльності, без деталізації щодо структури та підпорядкування місцевої допоміжної поліції, основним чином зосереджує увагу на участі окремих поліцейських у Голокості [24]. Ґрунтовна монографія С. Стельниковича, яка присвячена дослідженню усіх аспектів нацистського окупаційного режиму у Житомирсько-Вінницькому регіоні, питання створення і діяльності української допоміжної поліції висвітлює в окремому підрозділі [25]. Загалом, попри наявність значної кількості досліджень як всеукраїнського, так і краєзнавчого характеру зазначена тема потребує подальшого розроблення.

Метою цієї публікації є висвітлення перебігу формування та підпорядкування місцевої української поліції та її участі у каральних акціях нацистської окупаційної влади у 1941 р. Особлива увага приділена кадровому та персональному аспекту

функціонування місцевої поліції.

Структура нацистських карально-репресивних органів була передбачена наказами А. Гітлера від 17 липня і 20 серпня 1941 р., зокрема і про введення на окупованих східних землях цивільного управління. Проте, реально цивільна нацистська окупаційна адміністрація прийшла на територію Житомирської області у другій половині листопада 1941 р., а формування всього її апарату продовжувалося з кінця 1941 р. – до весни 1942 р. Тому першим поліцейним органом на цій території стала народна або українська міліція чи місцева допоміжна поліція. Формування даного підрозділу розпочалося відразу після приходу німецьких окупаційних військ.

Похідні групи обох ОУН – С. Бандери та А. Мельника, із відома комендатур німецької армії (фельд- та ортскомендатур) на територіях залишених Червоною армією організовували українську міліцію. Це формування відбувалося одночасно зі створенням системи обласних, районних і сільських управлінь, у структурі яких передбачалося існування власної поліції. Оскільки на території Житомирщини органи української допоміжної адміністрації створювалися оунівцями, то й українська міліція і місцева поліція фактично складала одне формування. До введення цивільної нацистської адміністрації ця структура перебувала у формальному підпорядкуванні місцевих управлінь, від яких отримувала накази і звітувалася за виконану роботу [6, арк. 27].

Сам процес організації місцевих поліцейних формувань на окупованих німцями територіях відбувався також на основі розпоряджень тилового керівництва вермахту від 2 та 11 липня 1941 р. Особовий склад підрозділів місцевої допоміжної поліції не мав перевищувати 1% від кількості усього населення, але не менше 6 чоловік у кожному селі. За європейським зразком, «українська допоміжна поліція» (саме така назва вказана у німецькому документі. – Авт.) оголошувалася громадською організацією, підпорядкованою місцевій владі, проте комендатури могли залучати її до виконання своїх завдань. Головна функція допоміжної поліції полягала у забезпеченні правопорядку та охороні різних об'єктів. Для озброєння місцевої поліції були виділені трофейні радянські гвинтівки і комплект із 5 набоїв на кожну. Попри існування у назві національного складника «українська», визначалася заборона для вживання національної символіки – єдиною відзнакою мала стати біла

пов'язка на плечі із написом «На службі німецького Вермахту» (Im dienst der deutsche Wehrmacht) [25, с. 84; 18, с. 29–30].

Наявна несталість назв «міліція» чи «поліція» має наступне пояснення. Згідно наказу райхсфюрера СС Г. Гімлера від 27 липня 1941 р. українську народну міліцію було перейменовано в українську допоміжну поліцію або реорганізовано в охоронні загони шуцманшафту (Schutzmannschaften) [15, с. 88–91]. Але українські націоналісти та українська допоміжна адміністрація у своїй документації ще певний час продовжували вживати термін «міліція». Зокрема, 20 липня Житомирське обласне управління у зверненні до українських селян закликала: «Виберіть <...> українську народну міліцію <...>» [25, с. 80–81]. А вже 30 липня 1941 р. це ж управління видало постанову під назвою «Про створення поліції на терені Житомирської області» [27]. Цим документом фактично закінчувався процес укомплектування української допоміжної міліції/поліції у Житомирській області, проте окремі організаційні заходи ще продовжувалися.

Як приклад, розглянемо процес формування, особовий склад та певні дії окремих формувань української допоміжної поліції.

Міську поліцію міста Житомира у початковий період окупації очолив місцевий мешканець, бухгалтер за професією, активний учасник ОУН(М), Антон або ж Агафон Семенович Календа [9, арк. 18; 10, арк. 17; 11, арк. 19, 26 зв.]. Заступником начальника міськполіції працював дехто Нагнибіда. Згідно наявної інформації, він був полковником армії Української Народної Республіки (УНР), деякий час проживав в еміграції і до міста прибув у липні 1941 р. [11, арк. 19; 12, арк. 229 зв.]. Згодом, для кращої охорони громадського порядку Житомир був поділений на чотири дільниці, у кожному з яких призначався інспектор поліції [28].

Першим головою обласної української народної міліції був Павло Перегуда. Через деякий час уже обласною українською допоміжною поліцією керував Петро Захвалинський. Він був уродженцем Наддніпрянщини, можливо Чернігівської області, служив офіцером армії УНР, згодом емігрував до Франції, де певний час працював звичайним робітником і ймовірно прилучився до ОУН, у липні 1941 р. прибув до Житомира [1, с. 103; 11, арк. 261]. Зважаючи на минуле, його характеризують як ідейного ворога більшовизму [17]. Разом із П. Захвалинським до

міста прибув Петро (можливо справжнє ім'я й Степан) Марчук, також колишній французький політемігрант. Заступником очільника поліції став буковинець Василь Ши(е)рей; кримінальним відділом керував особистий ад'ютант П. Захвалинського Ігор Керша; начальником політичного відділу працював Микола Кузьменко, а його помічниками – Семен Сниш та Василь Гомон [11, арк. 261; 12, арк. 93, 170 зв.–171]. Присутність у лавах поліційних формувань Житомирщини вихідців із Буковини стала наслідком перебування у регіоні Буковинського куреня.

Житомирська обласна українська допоміжна поліція складалася із кримінального і політичного відділів. Кримінальний відділ розслідував карні злочини. У сферу компетенції політичного відділу входила реєстрація і нагляд за комуністами і комсомольцями, притягнення до відповідальності колишніх працівників НКВС [20, с. 56].

Чисельність особового складу української допоміжної поліції на початку нацистської окупації була у межах визначеного 1% від кількості усього населення. Так, у Баранівському районі з населенням у близько 37 тис. осіб у поліції служило 350 чоловік, у Троянівському районі на 23 тис. чоловік населення було 500 службовців поліції, у Вчорайшенському районі – 207 поліцейських на 30 тис. мешканців [20, с. 56]. У самому районному центрі Янушпіль несли службу 10–12 місцевих поліцейських, які відповідали за охорону врожаю і громадський порядок [2, арк. 3, 15].

У Бердичів члени бандерівської похідної групи прибули 16 липня 1941 р. У місті вони за загальноприйнятою практикою проголосили незалежність України та створили місцеву поліцію [29, арк. 144 зв.]. На певному етапі її штат складав 120 поліцейських, які розподілялися по двох дільницях, на чолі з Антоном Сологубом і Георгієм Луцьким [10, арк. 22–23].

У генеральному окрузі «Житомир», зокрема у Бердичеві, наприкінці серпня – на початку вересня 1941 р. відбулися акції масового геноциду євреїв нацистами, які стали одними з перших проявів Голокосту на окупованих територіях. Заступник начальника міської поліції Павло Зелінський свідчив, що восени у Бердичеві було відловлено і згодом розстріляно щонайменше 8–9 тис. євреїв. Страти відбувалися за

містом у районі аеродрому [10, арк. 38 зв.]. У сучасних дослідженнях наводяться більш конкретні дати і точні дані цих страт: 27 серпня – 2500 чоловік; на початку вересня – понад 1300 чоловік; протягом 15–16 вересня 1941 р. – від 15000 до 18640 осіб. Ці розстріли здійснювали загони Ваффен-СС та айнзацкоманди 5 під керівництвом Фрідріха Єкельна [22, с. 102; 25, с. 124]. Залишається нез'ясованою роль української допоміжної поліції. За свідченнями місцевих поліцейських Петра Дворського і Василя Міщука, місцева поліція була задіяна у проведенні облав на єврейське населення, його зборі та конвоюванні до місць масових розстрілів [10, арк. 127].

Команди української допоміжної поліції були сформовані і в сільській місцевості. У селі Терехове Бердичівського району на початку серпня 1941 р. члени ОУН(Б) провели збори мешканців, де було обрано очільників села та сформовано сільську поліцію, яку очолив Кирило Коваль, а особовий склад налічував 7 поліцейських [4, арк. 132–133]. Комендантом команди української допоміжної поліції кількістю 7 осіб села Карпівці Чуднівського району на зборах місцевих жителів було обрано Павла Лук'янчука. Вказані поліцейські охороняли громадський порядок і врожай від крадіжок та підпалів, допомагали німецькій окупаційній владі виявляти партійно-радянський актив та євреїв [5, арк. 3, 13–13 зв.].

Українська допоміжна поліція отримувала офіційну заробітну плату та продуктивний пайок від нацистської окупаційної влади. В середньому зарплата поліцейського складала 1 райхсмарку на день, залежно від кількості робочих днів, але не менше 25 [18, с. 40]. Приміром, поліцейський села Немирівка Коростенського району Панас Антонюк свідчив, що отримував заробітну плату у розмірі 33 райхсмарок на місяць [8, арк. 16 зв.].

На кінець липня 1941 р. була сформована районна влада, зокрема й українська допоміжна поліція у Брусилівському районі. Керівником районної поліції став колишній старший унтер-офіцер царської армії та агроном за фахом Іван Яцевич. Чисельність апарату районної команди української допоміжної поліції у Брусиліві складала 25–30 чоловік. На початку роботи поліції її функції традиційно зводилися до охорони громадського порядку, перевірки документів і затримання військовополонених червоноармійців та осіб без документів. Також додатково

проводилася реєстрація членів ВКП(б), що залишилися проживати на окупованій території і їхні списки передавалися до обласної поліції. Коли ж у вересні 1941 р. відбувалися каральні заходи нацистських окупантів спрямовані проти єврейського населення, українська допоміжна поліція Брусилівського району, подібно як і в Бердичеві, брала участь у його зборі, охороні та конвоюванні. Всього за неточними даними у Брусиліві було страчено до 100 осіб єврейської національності [3, арк 2–17].

У містечку Чуднів розстріли євреїв також відбувалися трьома великими хвилями і розпочалися на початку вересня 1941 р. З усього району затриманих євреїв цілими сім'ями нацистські карателі і місцева українська допоміжна поліція із речами доправляли до приміщення кінотеатру, а звідти відкритими автомашинами відвозили у парк на р. Тетерів і розстрілювали. Під час виконання страт євреїв українських поліцейських контролювали солдати айнзатцкоманди СС, які перебували у них за спинами. Поліцейський Дмитро Лабунець, під час допитів на слідстві, зазначив, що він брав безпосередню участь у цих розстрілах та убив 16 осіб [13, арк. 32–35]. Відомим є винятковий випадок жорстокості, коли есесівські карателі у Чуднові підкидали малолітніх єврейських дітей у повітря, стріляючи по них, а також кидали дітей у криницю [25, с. 126–127].

Частина особового складу Чуднівської районної поліції була «відряджена» для ліквідації єврейського населення у селище Миропіль. Там у парку було розстріляно 400–500 осіб єврейської національності разом із жінками та дітьми. Вказаний Д. Лабунець особисто розстріляв 5 чоловік. Окрім наведених фактів, встановлено, що українська допоміжна поліція брала участь розстрілах євреїв у районних центрах Любар і Романів [13, арк. 35–35 зв.].

Нацистська окупаційна влада, відхилившись від первинних інструкцій і наказів, згодом так би мовити «розширила» функції української допоміжної поліції, залучивши її до власних каральних акцій, чим переклала із себе частину чорнової роботи. Таким чином, службовці місцевої поліції були втягнуті в карально-репресивні заходи, зокрема і в Голокост, що не передбачалося на самому початку окупації. Однак досить швидко, зважаючи на певний мілітарний потенціал і частковий вплив ідеології ОУН, нацистська окупаційна влада вже в особі

міністерства внутрішніх справ Третього райху, а не вермахту вдалася до розпуску та переформатування української допоміжної поліції. В одному з документів повідомлялося, що до 5 вересня усі відділи поліції мали здати зброю [19, арк. 59]. Поліцейський села Колодяжне Романівського району Ларіон Ковалюк, якого заарештували за підозрою у належності до ОУН вказував, що після перепідпорядкування української допоміжної поліції, він ніс службу вже без зброї [20, с. 77].

У кінці вересня–жовтні 1941 р. відбувся розпуск всіх місцевих поліційних органів і поступове формування нових поліційних структур. Також було повністю розформовано сільські команди української допоміжної поліції і її підрозділи залишилися лише у районних центрах [2, арк. 26]. Цей процес на Житомирщині тривав аж до кінця 1941 р. – початку 1942 р. Його можна наглядно простежити на прикладі Житомирської обласної української допоміжної поліції.

Після вказаних змін в особовому складі української допоміжної поліції різко скоротилась питома вага членів і симпатиків ОУН. Через переслідування нацистами членів ОУН були змушені повернутися із Житомира у Західну Україну начальник політичного відділу обласної поліції М. Кузьменко, а також співробітники цього відділу С. Сніш і В. Гомон [11, арк. 169–171]. У листопаді 1941 р. був заарештований тодішній начальник обласної поліції, виходець із Західної України Кулицький, якому після звільнення з-під варті було наказано протягом 24 годин виїхати із Житомира. Також залишили свої посади заступник начальника обласної поліції, член ОУН(М) В. Ширей і керівник кримінального відділу І. Керша. Загалом, після реорганізації обласної поліції з неї була виділена кримінальна поліція, яка з березня 1942 р. перейшла під контроль поліції безпеки та СД [11, арк. 150–158].

У результаті змін і переформувань була вибудована чітко структурована карально-репресивна система нацистської окупаційної влади. Поліційні формування на окупованих територіях відрізнялись від їхньої так би мовити «класичної» структури і мали дещо комбінований тип, оскільки бракувало достатньої кількості кадрів. Це були поліційні структури, такі як поліція безпеки та СД (Sicherheitspolizei und SD) і поліція порядку (Ordnungspolizei). Поліція безпеки та СД мала широке коло повноважень, певним чином політичного характеру, включала поліцію безпеки

(зіпо), кримінальну поліцію (кріпо) і таємну державну поліцію – гестапо (Geheime Staatspolizei). Вона вела боротьбу з Рухом Опору та ворогами окупаційного режиму, розвідниками, диверсантами. Це був порівняно невеликий за чисельністю «елітний підрозділ» [16, с. 74]. На території райхскомісаріатів «Остланд» та «Україна» офіцерів поліції безпеки та СД було лише кілька сотень [18, с. 62]. У народній пам'яті, масовій свідомості, літературі і кіномистецтві та радянській історіографії вся ця комбінована поліційна організація називалася «гестапо».

Поліція порядку була наділена правоохоронними функціями і складалася із охоронної поліції (шупо), поліції порядку (орпо), цивільної жандармерії та пожежної поліції [25, с. 111]. Цей поліційний орган слідкував за криміногенною ситуацією та не допускав різкого зростання злочинності.

На території генеральних округів (генеральних округ чи генералкомісаріатів (Generalbezirk) – Авт.), зокрема і «Житомир» керівником поліції безпеки і СД та поліції порядку був СС і поліцейський фюрер, який мав двох заступників – з поліції безпеки та СД і поліції порядку. У гебітскомісаріатах діяла схожа структура поліційних органів, за виключенням поліції безпеки та СД, яка створювалася лише в окремих містах генеральних округів [16, с. 74]. Наприклад, в генеральному окрузі «Житомир», з населенням 2,9 млн чол., пости СД діяли тільки в Житомирі, Вінниці, Бердичеві, Овручі, Мозирі і Гайсині. Службовців на кожній дільниці зазвичай було два-три десятки чоловік, половина з яких – це обслуговуючий персонал [18, с. 62–63].

Найчисельнішим нацистським поліційним органом у райхскомісаріаті «Україна» була цивільна жандармерія, яка зосереджувалася у відповідних постах. Жандармський пост здійснював протиповітряну охорону, боровся з парашутистами і диверсантами. Також жандармерія вивчала випадки смертей людей, куди свідки події складали і передавали заяви [16, с. 78]. Чисельність цих постів також не була великою, а головні жандармські підрозділи були розміщені у Житомирі, Вінниці, Бердичеві, Коростені та Мозирі [25, с. 113]. У селищі Базар відділ жандармерії був організований у першій половині грудня 1941 р. і складався переважно із 3, інколи 4 німців, які прибули з Третього райху [7, арк. 65].

Райхсфюрер СС Г. Гімmlер 6 листопада 1941 р. видав наказ про створення і

структуру місцевої допоміжної поліції, яка отримала назву шуцманшафт, або «шума» (Schutzmannschaft, Schuma). Її структура мала складатись з чотирьох частин: 1) місцева поліція, що отримала назву «шуцманшафт індивідуальної служби (міста-району)» (Schutzmannschaft-Einzeldienst (Stadt-Land)); 2) шуцманшафт батальйони, або інакше «закриті частини “шума”» (Schutzmannschaft-Bataillonen, або Geschlossenen Einheiten der Schutzmannschaft). Ці підрозділи формувалися також частково із службовців допоміжної поліції, національних мілітарних частин і в основному з військовополонених червоноармійців; 3) пожежна охорона (Feuerschutzmannschaft); 4) допоміжні і запасні формування (Hilfschutzmannschaft). Керівництво створенням і діяльністю «шума» повинен був здійснювати командувач поліції порядку («орпо») райхскомісаріату «Україна» [18, с. 65].

Певної деталізації щодо комплектування та функціонування потребують дві перші групи. «Шуцманшафт індивідуальної служби» замінив українську допоміжну поліцію у містах і районних центрах. Чисельність новосформованої шуцполіції порівняно з допоміжною поліцією, можна уявити на прикладі Базарського району. Початково у штаті райополіції було близько 200 осіб, а після описаних змін нараховувалося 40–50 [7, арк. 76]. Стосовно ж шуцбатальйонів, то на терені Житомирщини діяло 3 українські формування: 108 (дислокувався у Житомирі), 109 (квартирувався у Вінниці і Бердичеві), 110 (розміщувався у Житомирі) [25, с. 115]. Наприклад, 108 батальйон почав формуватися у Житомирі восени 1941 р. за підтримки місцевих членів ОУН. У лютому 1942 р. він перейшов під контроль німців, які за рахунок військовополонених червоноармійців сформували 4 роти, загальною чисельністю 500 осіб. 110 батальйон був створений у квітні–травні 1942 р. і до вересня 1943 р. жодного разу не виводився за межі Житомира [18, с. 74–75]. Головним завданням цих підрозділів була боротьба з радянськими партизанами, підрозділами українських націоналістів та іноді їх задіювали у розстрілах єврейського населення.

Таким чином, процес утворення місцевої української міліції, а згодом поліції, розпочався на території Житомирської області відразу після прибуття сюди похідних груп обох ОУН і відбувалося за погодженням із командуванням вермахту. На самому початку, функцією цієї структури, яка підпорядковувалася українській

допоміжній адміністрації була охорона громадського порядку і реєстрація партійно-радянського активу. Однак згодом нацистські окупаційні структури почали залучати українські поліцейські формування до власних карально-репресивних акцій, чим порушили власні нормативні документи і переклали на частину окупаційного населення чорнову роботу та головне – відповідальність за власні дії. Після запровадження цивільної нацистської адміністрації українську допоміжну поліцію було розформовано, позбавлено будь-якого впливу на її діяльність та особовий склад українських націоналістів і сформовано нові поліцейські структури, повністю підпорядковані окупантам.

Подальше дослідження окресленої наукової проблеми варто зосередити на соціальному та морально-психологічному портреті службовця української допоміжної поліції. Також додаткового розроблення потребує питання зміни ставлення українського населення до працівників місцевої поліції після їх участі у каральних заходах нацистських окупантів.

Список використаних джерел та літератури

1. Армстронг Дж. Украинский национализм. Факты и исследования / Дж. Армстронг ; [пер. с англ. П. В. Бехтина]. – М. : ЗАО Центрполиграф, 2008. – 368 с.
2. Архів Управління Служби безпеки України в Житомирській області (далі – АУ СБУ ЖО), ф. 5, оп. 1, спр. 266, 248 арк.
3. АУ СБУ ЖО, ф. 5, оп. 1, спр. 4011, 117 арк.
4. АУ СБУ ЖО, ф. 5, оп. 1, спр. 4121, 257 арк.
5. АУ СБУ ЖО, ф. 5, оп. 1, спр. 8838, 146 арк.
6. АУ СБУ ЖО, ф. 5, оп. 1, спр. 8868, 175 арк.
7. АУ СБУ ЖО, ф. 5, оп. 1, спр. 9157, 400 арк.
8. АУ СБУ ЖО, ф. 5, оп. 1, спр. 9599, 117 арк.
9. АУ СБУ ЖО, ф. 5, оп. 1, спр. 9711, т. 1, 99 арк.
10. АУ СБУ ЖО, ф. 5, оп. 1, спр. 10360, 403 арк.
11. АУ СБУ ЖО, ф. 5, оп. 1, спр. 13106, т. 1, 307 арк.
12. АУ СБУ ЖО, ф. 5, оп. 1, спр. 13106, т. 2, 332 арк.
13. АУ СБУ ЖО, ф. 5, оп. 1, спр. 13126, 437 арк.
14. Боган С. М. Українська поліція у системі органів місцевого самоврядування на окупованій німецькими військами території України у 1941–1942 роках / С. М. Боган // Гілея. – 2006. – Вип. 5. – С. 78–85.
15. Боляновський А. Українські збройні формування в збройних силах Німеччини (1939–1945) / А. Боляновський. – Львів : Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2003. – 686 с.
16. Гончаренко О. М. Система органів місцевого управління на території райхскомісаріату «Україна» та «військової зони». 1941–1944 рр. / О. М. Гончаренко, М. П. Куницький, О. Є. Лисенко. – К. : Ін-т історії України НАН України, 2014. – 151 с.
17. Дерейко І. Діяльність 115/62-го українського батальйону шуцманшафту на теренах Білорусі та Франції в 1942–1944 рр. / І. Дерейко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.plast.org.ua/forum/viewtopic.php?p=31592&sid=ea1911a9de6f1473161b8363d2547b32>.

18. Дерейко І. Місцеві формування німецької армії та поліції у Райхскомісараті «Україна» (1941–1944 роки) / І. Дерейко. – К. : Ін-т історії України НАН України, 2012. – 174 с.
19. Державний архів Житомирської області (далі – Держархів Житомирської обл.), ф. Р-1151, оп. 1, спр. 2, 179 арк.
20. Жилюк В. М. Діяльність ОУН та УПА на Житомирщині у 1941–1955 рр. : [монографія] / В. М. Жилюк. – Рівне : Волинські обереги, 2008. – 308 с.
21. Зек Б. М. Особовий склад української допоміжної поліції Луцька у 1941–1944 рр. / Б. М. Зек // Історичні студії Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. – 2013. – Вип. 9–10. – С. 105–111.
22. Лауер В. Творення нацистської імперії та Голокост в Україні / В. Лауер ; [пер. з англ. С. Коломійця, Є. Ровного]. – К. : Зовнішторгвидав України ; Український центр вивчення історії Голокосту, 2010. – 368 с.
23. Мартиненко Т. Українська допоміжна поліція в окрузі Львів-місто: штрихи до соціального портрета / Т. Мартиненко // Вісник Львівського університету. Серія історична. – 2013. – Вип. 48. – С. 152–167.
24. Рудницька Н. Створення та діяльність поліції в роки окупаційного режиму на Житомирщині (1941–1944 рр.) / Н. Рудницька // V Волинська міжнародна історико-краєзнавча конференція, 9–10 листопада 2012 р., м. Житомир). – С. 226–229.
25. Стельникович С. В. Житомирсько-Вінницький регіон в умовах нацистської окупації (1941–1944 рр.) / С. В. Стельникович. – Житомир : Вид. О. О. Євенок, 2015. – 592 с.
26. Тарнавський І. Місцева допоміжна поліція Донеччини в період нацистської окупації (1941–1943 рр.) / І. Тарнавський // Київські історичні студії. – №1(4). – 2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://istorstudio.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/92/112>
27. Українське Слово (Житомир). – 1941. – 3 серпня.
28. Українське Слово (Житомир). – 1941. – 7 вересня.
29. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України), ф. 1, оп. 23, спр. 931, 205 арк.

Kovalchuk I. FORMING THE LOCAL AUXILIARY POLICE AND ENGAGING ITS SUBDIVISIONS IN PUNITIVE OPERATIONS OF NAZI INVADERS ON THE TERRITORY OF ZHYTOMYR REGION IN 1941

The article considers the process of the Ukrainian local police formation within the structure of the auxiliary Ukrainian administration. It was determined that both Organizations of Ukrainian Nationalists had taken an active part in the process. The members of their march units arrived in Zhytomyr region. During the period of military administration the Nazi occupation authority specified the number of military personnel, the main functions and direct reporting relationship of the Ukrainian auxiliary police. Originally, the given formation was qualified as the public organization subordinated to the local authorities, however, commandant's offices could engage it to perform their tasks. Its aggregate number could not exceed 1% of the population of a specific populated locality. The main function of the auxiliary police was to tackle crime and protect different objects. In its arsenal, the police had the captured Soviet rifles and a set of 5 cartridges for each one. Within a short period of time the whole network of the auxiliary police was established on the territory of Zhytomyr region. It consisted of country commands, district, municipal and regional divisions.

Among the governing bodies and municipal police, for example, in Zhytomyr city, there were many of those who came from Western Ukraine and political immigrants from Western Europe who arrived on the territory occupied by Nazi after the beginning of the Soviet-German war. Nevertheless, after some time the occupation authorities at first resorted to a dissolution of the Ukrainian auxiliary police formations, and then it was re-structured and staffed according to new plans and Nazi perspective. In that format the Ukrainian auxiliary police were fully deprived of both Organizations of Ukrainian Nationalists influence, imbedded into the occupation structure and had to carry out the dirty work Nazi could not do because of lack of human resources and means. Since that time Nazi occupation authorities engaged officials from different divisions and departments of the local auxiliary police in their punitive actions against the local population, in particular in a genocide of specific ethnic groups.

Keywords: Zhytomyr region, punitive actions, the local/Ukrainian auxiliary police, Nazi occupation, Ukrainian nationalists.

Kowalczyk I. FORMOWANIE MIEJSCOWEJ POLICJI WSPOMAGAJĄCEJ I DOŁĄCZENIE JEJ ODDZIAŁÓW DO OPERACJI KARALNYCH OKUPANTÓW NAZISTOWSKICH NA TERYTORIUM OBWODU ŻYTOMIERSKIEGO W 1941 R.

W artykule rozpatruje się proces formowania miejscowej policji ukraińskiej w strukturze wspomagającej administracji ukraińskiej. Ustalono, że w tym procesie działalność aktywną wzięli obydwie OUN, członkowie grup pochodowych którzy przybyli do Żytomierszczyzny. Nazistowska władza okupacyjna w czasie administracji wojskowej ustaliła ilość składu osobowego, główne funkcje i bezpośrednio podporządkowanie ukraińskiej policji wspomagającej. Na początku ta formacja miała status organizacji społecznej, która podporządkowała się władze miejscowej, przeciw komendantury mogły dołączać jej wykonywania swoich poleceń.

Jednak niebawem władza okupacyjna dokonała na początku do rozpuszczenia formowań ukraińskiej policji wspomagającej, a po tym ona była przeformatowana i ukompletowana już według nowych planów i wizji nazistów. W takim formacie ukraińska policja wspomagająca była całkiem pozbawiona wpływu obojga OUN, «wmontowana» do struktur okupacyjnych i miała dokonywać tą czarną robotę, do której w nazistów brakowało kadry i środków. Od tego czasu nazistowska władza okupacyjna dołączała urzędników różnych oddziałów i jednostek miejscowej policji wspomagającej w swoich akcjach karalnych przeciw mieszkańcom miejscowych, zwłaszcza i w ludobójstwie odrębnych grup etnicznych.

Słowa kluczowe: akcje karalne, obwód Żytomierski, miejscowa/ukraińska policja wspomagająca, okupacja nazistowska, struktura, ukraińscy nacjonaliści.

УДК 94(100)"1939/1945":355.01(430:438)

DOI 10.33287/101817

Очеретяний В.В.,

к.і.н., доцент кафедри правового регулювання економіки і правознавства
Вінницького навчально-наукового інституту економіки Тернопільського національного економічного університету

Ніколіна І.І.,

к.і.н., доцент кафедри всесвітньої історії Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського
nikolina120581@gmail.com

ПРОЦЕС СТВОРЕННЯ НАЦИСТСЬКОЇ ТАБІРНОЇ СИСТЕМИ НА ТЕРИТОРІЇ ПОЛЬЩІ В ПЕРІОД ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У даній статті проаналізовано процес створення німецької табірної системи на території Польщі та встановлено, що процесу створенню концентраційних таборів на території Польщі передувала тривала процедура організаційного та юридичного оформлення спочатку в самій Німеччині, а згодом і на окупованих нею територіях. Концентраційні табори були ретельно продуманими та добре організованими закладами з відточеною технікою утримання в'язнів, забезпеченням належного примусу та покарань. Іншими за призначеннями були «табори смерті»,